

Висновки. Запропоновано методологічний підхід для визначення комплексних показників надійності та інвестиційної привабливості комерційних банків, що базується на методі головних компонент і теорії нечітких множин. Побудована модель дозволяє відносно просто одержувати комплексні показники надійності та інвестиційної привабливості комерційних банків.

Література

1. Даниленко А. А. Світові тенденції та особливості розвитку прямих іноземних інвестицій / А. А. Даниленко // Фінанси України. – № 4. – 2009. – С. 99–108.
2. Гумен І. Складові банківських рейтингів: науково-практичний аспект / І. Гумен // Вісник Національного банку України. – 2000. – № 1(29). – С. 57–60.
3. Капустин С. Н. Надежен ли Ваш банк? / С. Н. Капустин // Финансы и кредит. – 2003. – № 24. – С. 18–23.
4. Карчева Г. Рейтингові оцінки надійності банків та їх роль у підвищенні капіталізації банківської системи / Г. Карчева // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 2(41). – С. 22–26.
5. Фінансові результати діяльності банків України за станом на 01.01.2011 р. // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 3(181). – С. 66–71.
6. Глинский В. В. Статистический анализ : учебное пособие / В. В. Глинский, В. Г. Ионин. – М. : Филин, 1998. – 264 с.
7. Борисов А. Н. Принятие решений с помощью нечетких моделей / Борисов А. Н., Крумберг О. А., Федоров И. П. – Рига : Зинатне, 1990. – 184 с.

УДК 339.14

Д. Ю. Венцовський, кандидат економічних наук,
провідний науковий співробітник відділу міжнародних
фінансів та фінансової безпеки відділення розвитку
та конкурентоспроможності фінансового сектора
ДННУ “Академія фінансового управління”

СУЧАСНИЙ СТАН І ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ВНУТРІШНЬОГО ТОВАРНОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Досліджено сучасний стан внутрішнього товарного ринку України, ключові проблеми та перешкоди розвитку національних виробників. Систематизовано механізми та інструменти захисту і стимулювання внутрішнього ринку в умовах членства України в СОТ. Визначено ключові пріоритети розвитку вітчизняного внутрішнього ринку.

Исследовано современное состояние внутреннего товарного рынка Украины, рассмотрены ключевые проблемы и препятствия развитию национальных производителей. Систематизированы механизмы и инструменты защиты и стимулирования внутреннего рынка в условиях членства Украины в ВТО. Определены ключевые приоритеты развития отечественного внутреннего рынка.

The current state of the internal market of Ukraine, the key issues and obstacles of domestic producers are investigated. Mechanisms and instruments of protection and promotion of the domestic market in terms of Ukraine's membership in the WTO are systematized. The key priorities of the national domestic market are identified.

© Д. Ю. Венцовський, 2011

Ключові слова. Внутрішній товарний ринок, національні виробники, захист внутрішнього ринку.

Вступ. Сучасний внутрішній ринок України формується під впливом наслідків накопичених упродовж останніх років структурних деформацій національної економіки. Відсутність системного стратегічного підходу до розв'язання проблеми насичення внутрішнього ринку за рахунок відповідного збільшення обсягів внутрішнього виробництва (на основі модернізації та підвищення конкурентоспроможності) призвела до нагромадження істотної залежності від зовнішніх джерел постачання. Надмірна відкритість національної економіки впродовж останніх років закріпила вразливість внутрішнього ринку від коливань зовнішньої кон'юнктури, подолати яку виключно оперативними заходами неможливо.

Низька мобільність і технологічна конкурентоспроможність національних виробників в умовах розвитку світових несприятливих тенденцій (динамічні інфляційні процеси, валютні коливання, волатильність цін на енергоносії та ключові біржові товари, а також технологічне й технічне відставання вітчизняних виробників) призвели до суттєвого скорочення їхніх можливостей конкурувати з імпортерами не тільки на зовнішніх, але й на внутрішньому ринку.

Дослідженню проблематики розвитку внутрішнього ринку, його ролі в забезпеченні економічного зростання, взаємозв'язків із зовнішньоторговельною діяльністю присвячено широке коло наукових праць. Зокрема, йдеться про публікації Я. Базилюк [1], О. Власюка [2], С. Давиденко [3], А. Шевцова [4] та ін. Дослідники акцентують увагу на особливій ролі внутрішнього ринку для довгострокової економічної та фінансової стабілізації України в сучасних умовах розвитку світової економіки.

Проблема чинників, що обмежують розвиток національного виробника, набуває державної значущості. Так, Президент України [5] наголошує на наявності тарифних і нетарифних бар'єрів у зовнішній торгівлі, внутрішніх регуляторних і структурних обмеженнях зовнішньоторговельної діяльності, зокрема недосконалості системи технічного регулювання, санітарних і фітосанітарних заходів, недостатньої гармонізації митних процедур, що перешкоджають доступі українських товарів і послуг до зовнішніх ринків. Незадовільним залишається бізнес-клімат, який виступає основним чинником стримування інвестицій, гальмування економічного зростання та зниження конкурентоспроможності.

Згідно із Законом України "Про основи національної безпеки України" критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку; нерозвиненість внутрішнього ринку високотехнологічної продукції та відсутність його ефективного захисту від іноземної технічної і технологічної експансії визначено загрозою національній безпеці та національним інтересам України [6]. А основним напрямом державної політики з питань національної безпеки за відповідним Законом визначено захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту – поставок продукції, яка може завдавати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу.

Критичні ризики, здатні спричинити уповільнення темпів економічного зростання держави на середньо- та довгострокову перспективу, згідно з державною цільовою економічною програмою розвитку внутрішнього ринку, такі: низька інтенсивність конкуренції багатьох сегментів внутрішнього ринку, зменшення частки товарів вітчизняного виробництва на більшості товарних ринків, зменшення в структурі товарного виробництва частки товарів з високою доданою вартістю [7].

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування пріоритетних напрямів стимулювання внутрішнього ринку України в сучасних реаліях.

Результати дослідження. Внутрішній ринок України характеризується відносно невисокими темпами розширення, домінуючим впливом імпортерів на формування кон'юнктури, критичною залежністю експортерів від поставок на зовнішні ринки та майже відсутньою їх орієнтацією на задоволення внутрішнього попиту.

Тривала тенденція нарощення ролі імпортерів на внутрішньому ринку України не відповідає національним економічним інтересам і стримує потенціал розвитку національного виробництва. Зважаючи на те, що в умовах зовнішніх криз внутрішній ринок виступає ключовим компенсаторним механізмом негативних наслідків, українська економіка потребує формування нової моделі внутрішнього споживання, яка б поєднувала інтереси споживачів з інтересами розвитку вітчизняного виробництва.

Зростання імпортозалежності України призводить до системного перетікання національного багатства до інших суб'єктів міжнародних економічних відносин, а також до поглиблення макрофінансових диспропорцій та погіршення грошово-кредитного становища країни. Ключова роль у зміні парадигми зовнішньоторговельного обміну України належить розбудові внутрішнього ринку через раціонування фінансових потоків та їх спрямування на внутрішній розвиток.

За підсумками 2010 р., сукупний обсяг виручки від реалізації вітчизняної промисловості та сільського господарства становив 135,6 млрд дол. США [8], що на 10 % більше, ніж у 2009 р. За останні роки виручка зросла майже в 1,5 раза (до результатів 2004 р.). Найбільші обсяги виручки від реалізації промисловості та сільське господарство дістали у 2008 р. – 202,7 млрд дол. США. Водночас негативні наслідки поширення фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр. обумовили різке зниження реалізації товарів (на 39 %, до 123,3 млрд дол. США). Таким чином, у 2010 р. з'явилися ознаки відновлення додатної динаміки зростання обсягів реалізації.

Структура формування виручки від реалізації промисловості та сільського господарства в цілому залишається сталою. Основу товарної пропозиції внутрішнього ринку становить металургійна промисловість, яка сформувала у 2010 р. 17,6 % сукупної виручки, при цьому дещо втративши вагові позиції (19,3 % – у 2004 р.) (рис. 1). Разом із металургією значну частку у формуванні сукупних обсягів реалізації дістало сільське господарство, на яке припадало у 2010 р. 17,2 %.

Міцні позиції на внутрішньому ринку має харчова промисловість, частка якої зросла до 17,2 % у 2010 р., тоді як у 2007 р. відповідне значення знизилось до 13,3 %. Таким чином, харчова промисловість разом із сектором сільського господарства (сукупно 31 % у 2010 р.) суттєво переважають інші види промисловості та фактично становлять основу формування загальної виручки на внутрішньому ринку України.

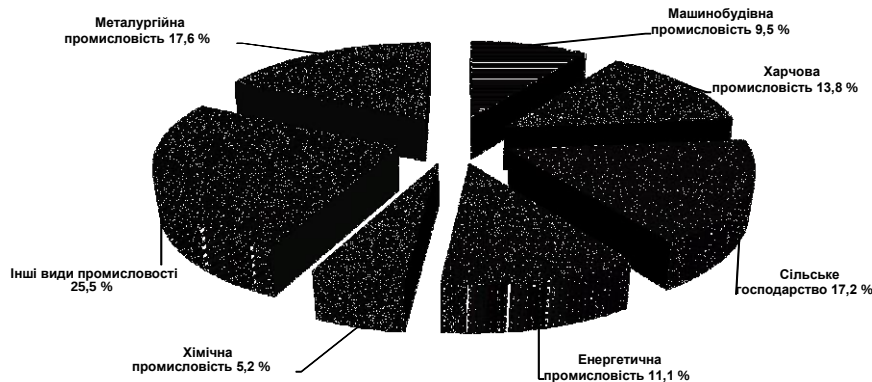

Рис. 1. Структура формування виручки від реалізації в розрізі ключових видів промисловості та сільського господарства у 2010 р., % до всього

Традиційно високу частку загальної виручки формує енергетична промисловість (11,1 % у 2010 р.), що загалом відповідає наявному високому рівню енергомісткості вітчизняної економіки. Машинобудівна промисловість, яка забезпечує основу технологічності економіки, формує лише 9,5 % сукупної виручки промисловості та сільського господарства. Також слід відзначити певне зниження цієї частки, адже у 2007 р. на машинобудування припадало 11,9 %. Хімічна промисловість поступається іншим видам за часткою у формуванні загальної виручки, водночас відносно стабільно утворює понад 5 % реалізації (у 2010 р. – 5,2 %).

Для економіки України характерний високий рівень відкритості, зокрема частка експорту до ВВП у 2010 р. – 37,2 % [9], а імпорту – 41,9 %. Цей чинник є ключовим у формуванні внутрішнього товарного ринку України, який, зокрема, визначає характер цільової орієнтації збуту вітчизняних виробників на внутрішній ринок чи експорт. У цьому контексті визначається основний індикатор розвитку внутрішнього ринку – частка національного виробника в заповненні місткості внутрішнього ринку.

Місткість внутрішнього товарного ринку України у 2010 р. становила 142 млрд дол. США. У порівнянні з 2004 р. обсяг зріс на 64 % (рис. 2). Загалом товарна пропозиція на внутрішньому ринку України у 2004–2008 рр. зростала високими темпами. Тільки в період з 2004 р. до 2008 р. товарна пропозиція (місткість) на внутрішньому ринку зросла у 2,5 раза.

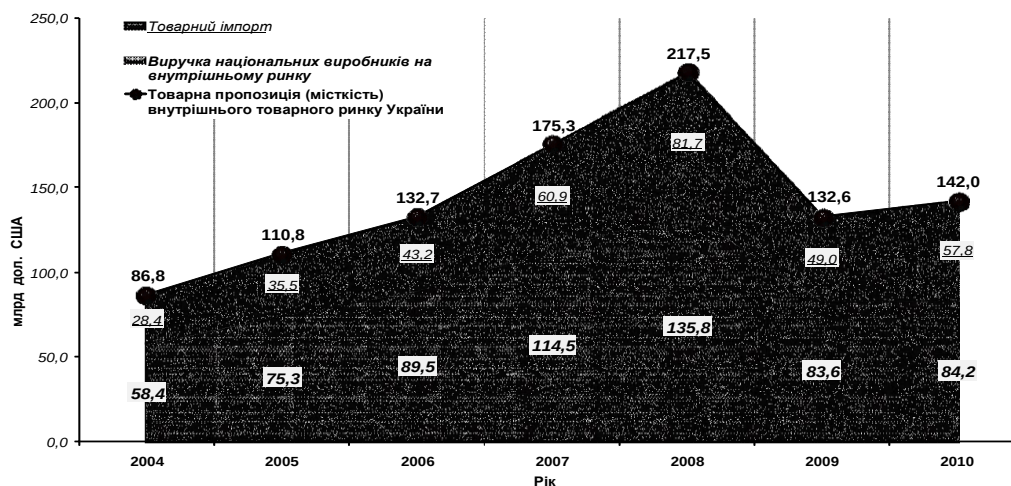

Рис. 2. Структура формування товарної пропозиції (місткості) внутрішнього товарного ринку України у 2004–2011 рр., млн дол. США

Істотне скорочення попиту на внутрішньому ринку обумовило різке скорочення його місткості. За результатами 2009 р., місткість скоротилась на 37 % (до 2008 р.) і лише у 2010 р. відновлення попиту сприяло зростанню на 7 % товарної пропозиції на внутрішньому ринку.

Негативною тенденцією в контексті розвитку внутрішнього товарного ринку стало поступове зниження частки національних виробників у формуванні сукупної товарної пропозиції. Якщо у 2004 р. частка національних виробників на внутрішньому ринку становила 67,2 %, а в 2005 р. – 68 %, то в наступні роки їхня частка динамічно знижувалась і в 2010 р. дорівнювала 59,3 %. Таким чином, у задоволенні товарного попиту внутрішнього ринку дедалі більшу роль відіграють імпортери. Така ситуація є вагомим ризиком для сталого фінансово-економічного розвитку України, адже підвищується експортна залежність вітчизняних виробників та створюються значні ризики для платіжного балансу.

Структура формування сукупної товарної пропозиції внутрішнього товарного ринку України в цілому відображає значні диспропорції промислового потенціалу та потреб внутрішнього ринку, а також відображає суттєвий тиск з боку імпорту. Передусім, ідеться про невідповідність часток базових галузей вітчизняної економіки у структурі формування сукупної виручки та часток у формуванні товарної пропозиції внутрішнього ринку (рис. 3).

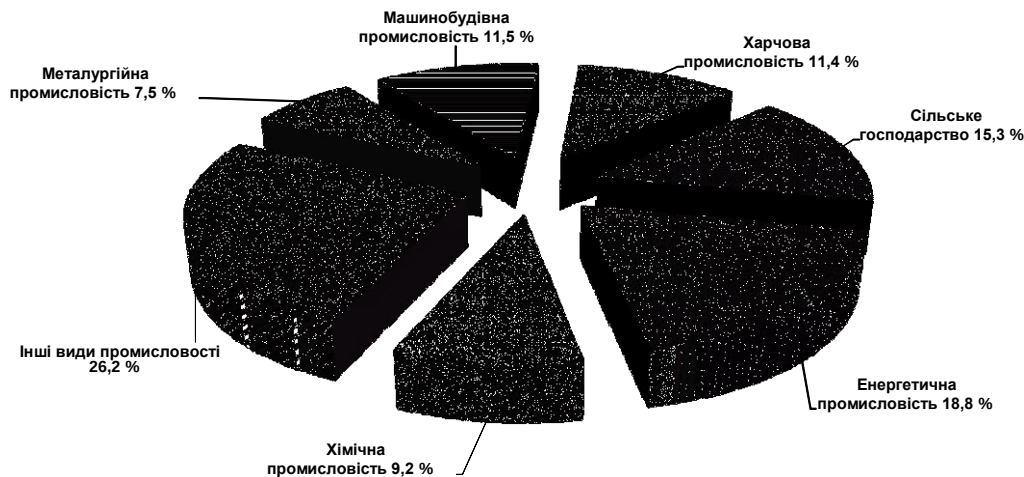

Рис. 3. Структура формування товарної пропозиції (місткості) на внутрішньому товарному ринку України в розрізі галузей промисловості та сільського господарства у 2010 р., % до всього

Так, металургійна промисловість, яка формує 17,6 % валової виручки, забезпечує лише 7,5 % товарних потреб внутрішнього ринку, що свідчить про надмірну експортну орієнтованість галузі. Разом з тим енергетична промисловість формує відносно невелику частку виручки, але при цьому забезпечує потреби майже п'ятої частини сукупної місткості внутрішнього ринку. Це, у свою чергу, свідчить, що нестача внутрішнього виробництва збільшує імпорتنу ємність внутрішнього ринку. Аналогічна ситуація спостерігається з машинобудівною та хімічною промисловістю, на товарному ринку якої переважає імпорт.

В умовах членства в СОТ та поглиблення інтеграційних трансформацій для України актуалізуються проблеми формування стратегічного бачення галузевого розвитку національної економіки, розроблення та реалізації середньо- і довгострокових заходів розвитку їхніх конкурентних переваг на внутрішньому ринку та в експортній діяльності. Відповідно до взятих Україною зобов'язань у зв'язку з приєднанням до СОТ [10] значно обмежуються можливості держави впливати на стан внутрішнього товарного ринку. Ідеться про ряд чинників, які потрібно враховувати в процесі формування та реалізації заходів, спрямованих на розвиток внутрішнього ринку України, зокрема:

- обмеження використання тарифних механізмів стимулювання експорту та сувора прив'язка митних тарифів на імпорт;
- ускладнення захисту внутрішнього ринку, зокрема в частині протидії імпортній експансії;
- суттєві обмеження щодо субсидування вітчизняних виробників (ідеться про адресні субсидії та надання субсидій на заміщення імпорту);

– обмеження можливостей цінового регулювання на внутрішньому ринку, зокрема встановлення мінімальних імпорتنих цін або максимальних цін вітчизняних виробників;
 – суттєве обмеження можливостей підтримання сільського господарства;
 – виключення практики податкової диференціації національних виробників стосовно імпортерів;
 – зниження можливостей нетарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності, передусім через ліцензування імпортової діяльності.

Для виконання завдань держава має сформувати стратегічну програму реалізації потенціалу членства України в СОТ, яка сприятиме оволодінню дозволенними механізмами державного стимулювання та розвитку внутрішнього ринку. Нині ключові механізми реалізації державної політики розвитку внутрішнього ринку України, які в цілому відповідають СОТ, можна структурувати за напрямками, наведеними в табл. 1.

Таблиця 1

Ключові механізми та інструменти розвитку внутрішнього ринку України

№ з/п	Механізми	Інструменти розвитку внутрішнього ринку
1	Економіко-адміністративні механізми	Інструменти валютно-курсової політики. Стимулювання капітальних інвестицій. Ефективна амортизаційна політика. Створення вільних економічних зон. Розбудова інфраструктури економіки. Формування соціальної бази (освіта, підготовка та перепідготовка кваліфікованих кадрів, фінансування науки). Спрощення механізмів відшкодування ПДВ експортерам. Нетарифне регулювання, зокрема технічний, санітарний та фітосанітарний контроль. Прискорення реєстраційних процедур у сфері стандартизації та сертифікації. Спрощення реєстраційно-митних процедур експорту.
2	Фінансово-кредитні механізми	Довгострокове кредитування національних виробництв. Інфляційне таргетування. Субсидування (компенсація) процентної ставки вітчизняним виробникам промислової продукції. Рефінансування Національним банком комерційних банків для кредитування потреб національних виробників. Державне гарантування політичних і комерційних ризиків за внутрішніми кредитами та іноземними залученими кредитами для розвитку внутрішнього виробництва. Страховання фінансових ризиків вітчизняних виробників. Підтримка необхідного рівня купівельної спроможності на внутрішньому ринку.
3	Механізми економічної дипломатії	Лобіювання інтересів національних виробників у міжнародних організаціях. Приєднання до системи чинних міжнародних угод щодо технічного та процесуального регулювання торгівлі. Включення до міжнародних науково-технічних коопераційних ланцюгів. Моніторинг та поширення інформації щодо національного торговельного середовища. Створення інформаційно-консультативних ресурсів. Сприяння виставково-ярмарковій діяльності вітчизняних виробників.

Наведений перелік механізмів та інструментів розвитку внутрішнього ринку не є вичерпним, водночас це може становити необхідний базис для держави. Саме комплексне та послідовне поєднання прогресивних механізмів захисту і стимулювання розвитку внутрішнього ринку спроможне забезпечити реалізацію національних інтересів у цій сфері.

Висновки. Пріоритети розвитку внутрішнього ринку України такі:

- посилення координації системної діяльності відповідальних міністерств та відомств, державних адміністрацій у програмі захисту внутрішнього ринку, через повномасштабне застосування механізмів обмеження доступу на внутрішній ринок низькоякісної та нелегальної продукції іноземного й українського виробництва (інспекція, контроль, установлення критеріїв, підписання угод із роздрібними торговцями про нерозповсюдження низькоякісної продукції тощо);

- створення сприятливих умов адміністративного, інституційного, податкового та фінансового характеру для розміщення в Україні сучасних високотехнологічних виробництв (спрощення адміністративного регулювання, забезпечення державного замовлення на високотехнологічну продукцію, зниження податкового навантаження на підприємства високотехнологічного профілю, забезпечення державних програм створення міжнародних технополісів у межах України тощо);

- розробка та впровадження системи середньо- і довгострокових заходів (прискорення підготовки нормативно-правової бази функціонування ринку землі, державна програма захисту національних селекційних виробництв тощо) розвитку національної сировинної бази відповідно до сучасних викликів на світових продовольчих ринках (зокрема, для виробництва харчової продукції);

- прискорення гармонізації національної системи стандартизації та сертифікації із сучасними міжнародними нормами та вимогами;

- запровадження довгострокової програми імпортозаміщення на основі технологічної модернізації національної промисловості;

- удосконалення системи моніторингу та контролю за цінами на галузевих внутрішніх і регіональних ринках;

- ухвалення оновленої Державної програми розвитку внутрішнього ринку на 2012–2014 рр., у рамках якої розширити систему моніторингу стану галузевих внутрішніх товарних ринків; уточнити параметри стратегічної присутності на внутрішньому ринку виробників та імпортерів, а також критерії збалансування їх позицій;

- забезпечення в бюджетних процесах на 2012 р. та наступні роки чітких та прозорих процедур використання механізму державного замовлення, державних гарантій, що спрямовуються на стимулювання попиту продукції, яка виробляється в Україні;

- удосконалення системи ціноутворення та контролю за цінами на внутрішньому ринку в частині недопущення спекулятивних дій, що призводять до розбалансування ринків;

- переосмислення нормативів формування матеріальних резервів на стратегічних сировинних ринках (зернові, цукор, м'ясо, паливно-мастильні матеріали) в бік їх збільшення з метою посилення позицій держави як регулятора і гаранта стабільності розвитку ринків та захисту національних інтересів на внутрішньому ринку.

Кризові процеси світової економіки змусили уряди осучаснювати механізми економічного зростання. Останніми роками таку якість здобув внутрішній ринок як ключове джерело створення доданої вартості в умовах ослаблення зовнішньоторговельного співробітництва. Від обраної моделі захисту і стимулювання внутрішнього ринку в Україні істотно залежить рівень конкурентоспроможності національної економіки, її місце в сучасному поділі праці та успішність реалізації національної стратегії розвитку.

Література

1. Базилук Я. Б. Організація зовнішньої торгівлі України в контексті викликів глобального середовища / Я. Б. Базилук // Економічний і соціальний розвиток посткомуністичних держав в умовах глобалізації: збірник наукових праць міжнародної науково-практичної конференції. – Рівне, 2010. – С. 144–150.
2. Власюк О. С. Особливості світової фінансової кризи та стратегічні напрями антикризового регулювання в Україні / О. С. Власюк // Стратегічна панорама. – 2009. – № 3. – С. 3–14.
3. Давиденко С. В. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання України / С. В. Давиденко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 93–101.
4. Шевцов А. І. Актуальні проблеми економіки України в контексті світової фінансової кризи / А. І. Шевцов, Г. І. Мерніков // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1. – С. 80–85.
5. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава [Електронний ресурс]: Програма економічних реформ на 2010–2014 роки / Президент України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf
6. Про основи національної безпеки України [Електронний ресурс]: Закон України за станом на 20 лип. 2010 р. / Верховна Рада України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>
7. Про затвердження Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 05 серп. 2009 р. № 828. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=828-2009-%EF>
8. Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
9. Державна митна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.customs.gov.ua
10. World Trade Organization [Електронний ресурс] / Ключові документи щодо вступу України до СОТ. – Режим доступу: http://www.wto.org/english/thewto_e/countries_e/ukraine_e.htm